

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**ВІД ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ ДО
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ І ПРОБЛЕМИ**

Аналітична доповідь

Київ 2011

*При повному або частковому відтворенні матеріалів цієї публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Потапенко В.Г., к.геогр.н., с.н.с. (*керівник авторського колективу*),

Качинський А.Б., д.т.н., проф.,

Хлобистов Є.В., д.е.н., проф.,

Нойманн Вільфрід. д.е.н., проф.,

Мусіна Л.О., к.е.н.,

Білоконь В.М.,

Берзина С.В.

За редакцією: Скалецького Ю.М., д.мед.н., Потапенка В.Г., к.геогр.н., с.н.с.

Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / В. Г. Потапенко, А.Б. Качинський [та ін.] ; за ред. Ю. М. Скалецького, В. Г. Потапенко. – К. :НІСД, 2011. – 31 с.

У доповіді проаналізовано шляхи і проблеми переходу від практики реалізації природоохоронних заходів до формування екологічної політики в Україні. На основі проведеного аналізу світових тенденцій розробки стратегії та практики прийняття управлінських рішень в екологічній сфері авторами визначено стратегічні пріоритети державної політики та економічні механізми її реалізації

□ Національний інститут стратегічних досліджень, 2011

Зміст

Вступ.....	3
1.Проблеми екологічної політики в Україні	6
2.Перспективи екологічної політики – стратегія «зеленого» зростання ООН.....	8
3. Стратегія державної екологічної політики України – шлях до «зеленої» економіки.....	10
4. Економічні інструменти екологічної політики.....	16
5. Екологічна економіка на службі екологічної політики в контексті сталого розвитку.....	19
6. Екологізація виробництва або «озеленення» економіки	21
7. «Зелена» економіка як механізм екологічної політики.....	27
8. Екологічна політика адаптації до кліматичних змін.....	30
9. «Зелене» зростання як основа державної економічної та екологічної політики.....	32
Висновки.....	38
Рекомендації.....	39

Вступ

Процес переходу України від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики триває. Найбільш помітними останніми кроками на цьому шляху стало прийняття в грудні 2010 року Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року»¹, а 20 травня 2011 року – Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011 до 2015 року² з обсягом фінансування – 4,2 млрд гривень.

Постає питання куди спрямувати народні кошти – на залаткування дірок від екологічно шкідливої активності старих підприємств, або інвестувати в нові «зелені» галузі господарства?

Цілі екологічної політики України гармонізовано з основними документами ЄС та глобального нового «зеленого» курсу проголошеного ООН. Вони мають сприяти відродженню світової економіки, зберегти і створювати нові робочі місця, захищати знедолені верстви населення, забезпечити стале економічне зростання та досягнення Цілей розвитку тисячоліття³, покінчити з крайніми формами бідності.

У середньостроковій перспективі реалізація цього курсу ООН має привести до зменшення залежності від викидів вуглецю й запобігти руйнуванню екосистем - головних ризиків на шляху до сталого розвитку.

В контексті підготовки до світового Форуму «Ріо+20» ООН запропоновано концепцію переходу до нової державної політики у доповіді для представників власних структур країн світу, що передбачає не зростання витрат на «екологію»⁴, а інвестування в «зелену» економіку. Ця модель надає економічні та соціальні аргументи на користь інвестування 2 % світового ВВП в «озеленення» десяти найважливіших секторів економіки з метою

¹ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

² Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011 до 2015 року. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

³ Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/uno/ua/47997/mdgs_ukraine_2010_report_ukr.pdf

⁴ Навстречу «зеленой» економіке. Доклад ЮНЕП для властных структур [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf

зміни характеру розвитку та спрямування потоків державного і приватного капіталу на зменшення викидів вуглецю та ефективне використання природних ресурсів, що стане стимулом економічної активності при зниженому ризику виникнення економічних, екологічних і соціальних криз характерних для існуючої моделі.

Концепція пропонує більш розумне управління природним і людським капіталом планети, що змінить процес створення матеріальних благ, і напрямок розвитку нашого світу в умовах як державної так і ринкової економіки окремих країн світу. «Зелена» економіка не є альтернативою сталого розвитку, а механізмом реалізації «Порядку денного на 21 століття», а форум «Ріо +20» надає реальні можливості «підростити» і міцно вкоренити «зелені паростки» нової економіки.

Незважаючи на розуміння глобальної та європейської стратегії прийняття політичних рішень в екологічній сфері в Україні існують проблеми, які потребують вирішення, серед яких: гармонізація національної системи обліку та контролю звітності господарчих суб'єктів різної форми власності до стандартів ЄС та ООН, адаптація економіки України до глобальних кліматичних змін, створення сприятливого інвестиційного клімату для розвитку «зелених» галузей економіки, які мають надвідомчий та міжрегіональний характер і виходять поза межі компетенції окремих міністерств та відомств, а можуть бути вирішені виключно на найвищому державному рівні.

1. Проблеми екологічної політики в Україні

Екологічну політику можна визначити як організаційну та регулятивно-контрольну діяльність суспільства і держави, спрямовану на охорону, невиснажливе використання та відтворення природних ресурсів, оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та охорони природи, забезпечення норм екологічної безпеки.

Метою національної екологічної політики є стабілізація та поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем⁵.

Звичайно, існує широке коло проблем реалізації екологічної політики в Україні серед яких можна виділити наступні:

- часткове призупинення дії процедур Кіотського протоколу;
- зауваження щодо виконання Орхуської конвенції;
- відсутність системи екологічної освіти «дитсадок-школа-університет-підвищення кваліфікації»;
- відсутність розмежування управління природокористуванням та контролем за станом навколишнього природного середовища;
- інформування експертів та громадськості з екологічних питань, (зокрема Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища України);
- відсутність системного моніторингу стану навколишнього природного середовища на основі сучасних технологій;
- проблеми оцінки актуальної радіологічної ситуації, що значно змінилася протягом чверті століття та відновлення економічної діяльності на

⁵ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

територіях, які були законодавчо та нормативно віднесені до таких, що постраждали в результаті аварії на Чорнобильській АЕС;

- проблеми реконструкції інфраструктури житлово-комунального господарства населених пунктів, перш за все великих міст;
- екологічні проблеми пов'язані із поведженням з небезпечними відходами, зруйнованими сховищами, знятими з експлуатації шахтами та кар'єрами, іншими спадками радянської індустріалізації;
- проблеми деградованих в результаті виснажливої та екологічно недбалої експлуатації сільськогосподарських земель;
- руйнація природного середовища унікальних рекреаційних регіонів – Криму та Карпат в результаті несистемної і, часто, безконтрольної господарської діяльності;
- адаптація економіки України до глобальних змін клімату;
- гармонізація національної системи обліку та контролю звітності господарчих суб'єктів різної форми власності з екологічних та економічних показників до стандартів ЄС та ООН.

До основних причин, що не дозволяють перейти до повноцінної екологічної політики в Україні належать:

- формування екологічної політики владними структурами України відбувається, значною мірою, під впливом міжнародного співтовариства та вітчизняної громадськості;
- відсутність екологічної складової в політичних програмах владної та парламентських опозиційних партій;
- необхідність значних ресурсів для реалізації природоохоронних заходів.

Міжнародний тиск на Україну в сфері екологічної політики реалізується у накладанні санкцій відповідно до Орхуської конвенції в 2010 році та призупинення дії механізмів Кіотського протоколу в 2011 році.

Тиск громадських організацій в сфері екологічної політики проявляється, наприклад, в судових позовах та маніфестаціях

«чорнобильських» громадських організацій організованих з приводу неповної виплати «чорнобильських» пільг та компенсацій. Досить серйозним є спротив громадських організацій щодо реалізації проекту каналу «Дунай – Чорне море», яке призвело до припинення будівництва тощо.

2. Перспективи екологічної політики - стратегія «зеленого» зростання ООН

Нова стратегія розроблена ООН пропагує економічно привабливу екологічну політику «зеленого» зростання, обґрунтовану в наступних документах:

- «На шляху до зеленого зростання» ООН (2011 р)⁶;
- «Назустріч «зеленій економіці» на шляху до сталого розвитку та викорінення бідності» Узагальнююча доповідь для представників владних структур. Програма ООН з навколишнього середовища (2011 р.)⁷;
- Зелена промисловість. Шлях до ресурсозбереження та скорочення викидів CO₂ до атмосфери. Перспективи та проблеми сталого промислового зростання (2011 р.) ЮНІДО ООН⁸;
- Цілі розвитку тисячоліття. Україна – 2010 р.⁹;
- Глобальний новий зелений курс Програма ООН з навколишнього середовища. Ініціатива з «зеленої економіки» (2009 р.)¹⁰;

Стратегічні принципи економічно привабливої екологічної політики ООН передбачають інвестування 2 % світового ВВП в «озеленення» економіки або «екологічну трансформацію господарства» з метою зміни характеру розвитку та спрямування потоків державного та приватного капіталу на зменшення викидів вуглецю і ефективне використання ресурсів.

⁶ TOWARDS GREEN GROWTH - ISBN 978-92-64-094970 © OECD 2011 [Електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/12/48029513.pdf>

⁷ Навстречу «зеленой» экономике. Доклад ЮНЕП для властных структур [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_synthesis_ru.pdf

⁸ Зелена промисловість. Шлях до ресурсозбереження та скорочення викидів CO₂ до атмосфери. Перспективи та проблеми стало промислового зростання (2011р.) ЮНІДО ООН

⁹ Цілі розвитку тисячоліття. Україна -2010. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/uno/ua/47997/mdgs_ukraine_2010_report_ukr.pdf

¹⁰ Глобальный новый зеленый курс. Доклад ЮНЕП. Март 2009. - www.unep.org/greeneconomy

Напередодні Всесвітнього Форуму «Ріо+20» розроблено план дій на період після 2012 року, коли більш розумне управління природним і людським капіталом нашої планети змінить, нарешті, процес створення матеріальних благ та напрямок розвитку нашого світу.

Впровадження «зеленої» економіки як механізму екологічної політики для досягнення принципів сталого розвитку має декілька головних напрямів:

1) напрям «без вичерпних ресурсів»:

- відновлювальні енергетичні ресурси;
- вторинне використання матеріалів;
- органічне землеробство, що витрачає мінімум енергії, не використовує штучних засобів захисту і живлення рослин, генетично модифікованих організмів.

2) Оптимізаційний напрям:

- енергоефективність виробництва та житла;
- скорочення використання автомобілів;
- скорочення калорійності продуктів;
- скорочення споживання води;
- відтворення лісів та заповідних територій.

3) Соціальний напрям:

- планування родини та виведення народжуваності на рівень відтворення;
- принцип рівності у розподілі обмежених ресурсів;
- вирішення питань розподілу землі та планування землекористування;
- впровадження нових сільськогосподарських технологій;
- система фінансового регулювання, що гарантує забезпечення базових потреб більшості людей.

4) Управлінський напрям:

- зміна визначення виміру заможності та успіху держав - показник ВВП має бути доповнений індикаторами природних послуг та збереження біорізноманіття;
- введення податку на вуглецевий газ при імпорті продукції;
- глобальна система безпеки з втручанням у справи «країн, що не відбулися»;
- інвестиції у інституціоналізм, оптимізацію системи управління та прийняття рішень.

3. Стратегія державної екологічної політики України – шлях до «зеленої економіки»

До останнього часу функції стратегічного документа з питань екологічної політики виконували «Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (затверджені Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98-ВР).

Передумови нової екологічної політики були закладені в розпорядженні Кабінету Міністрів України (від 17 жовтня 2007 року № 880-р) яким була прийнята Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року. Рамкова Угода між Урядом України та Комісією Європейських Співтовариств (ратифікована Законом України від 03.09.2008 № 360-VI) та Угода між Україною та ЄС про фінансування програми «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року» стала основою Плану першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2010 рік (затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.05.2010 № 1073).

Стратегічні документи, що є правовою основою стратегії екологічної політики в Україні ґрунтуються на наступних юридичних документах:

- Постанова Верховної Ради України про схвалення проекту Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України до 2020 року» від 21 грудня 2010 року;

- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року № 577-р «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки».

В Україні відбувається активна гармонізація законодавчої бази екологічної політики з стандартами ООН та ЄС на основі Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011 до 2015 року.

До основних складових екологічної політики в Україні можна віднести:

- ефективну систему державного управління у сфері охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, що передбачає залучення громадськості;

- державний та громадський нагляд за дотриманням чинного природоохоронного національного законодавства та міжнародних зобов'язань країни;

- інформаційну політику в екологічній сфері;

- екологічну експертизу техногеннонебезпечних проектів;

- екологічну освітню та просвітницьку діяльність.

Відповідно до прийнятих політичних рішень та правових актів до 2015 року очікується стабілізація екологічної ситуації та уповільнення темпів зростання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище. До цього часу мають бути створені умови для підвищення рівня екологічної безпеки населення та громадської активності у сфері охорони навколишнього природного середовища. До 2015 року заплановано започаткування переходу до природоохоронних стандартів Європейського Союзу, прийняття відповідної законодавчої бази.

До 2020 року відповідно до прийнятої стратегії екологічної політики має бути вирішене одне з найболючіших питань про розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів. До цього часу має стати реальним екосистемне планування та впровадження економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних трансформацій.

Важливим завданням екологічної політики на майбутнє є збалансованість соціально-економічних потреб та збереження навколишнього природного середовища, поширення екологічних знань. Імплементация європейських екологічних норм і стандартів має стати основою для розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю.

На перспективу до 2020 року заплановано¹¹ суттєве скорочення обсягів викидів та скидів в атмосферне повітря та до водного середовища. План скорочення обсягів викидів та скидів в атмосферне повітря у 2020 р. до рівня 2010 р. передбачає зменшення обсягу викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами на 25 %, встановлення нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел Євро-5.

Крім того, планується збільшення обсягу використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю на 20 %. У 2020 році порівняно до рівня 2010 року на 15 % буде знижено рівень забруднення вод, насамперед органічними речовинами, сполуками азоту і фосфору та зменшення на 20 % скиду недостатньо очищених стічних вод.

Також на період до 2020 року заплановано збільшення площі заліснення території на 17 % і рекультивация земель на площі не менше 4,3 тисячі гектарів. Обсяги заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини мають збільшитись в 1,5 рази, а обсяги зберігання

¹¹ Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

побутових відходів, що піддаються біологічній деградації, мають бути зменшені на 15 %.

Основним механізмом реалізації екологічної політики стає впровадження «зеленої» економіки. Відповідно до запланованого розвитку в Україні до 2020 року має відбутися підвищення енергоефективності виробництва 50 % до рівня 2010 року шляхом впровадження ресурсозбереження в енергетиці та галузях, що споживають енергію та енергоносії. Обсяги використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії планується, що зростуть на 55 % порівняно з 2010 роком. Збільшення частки земель, що використовуються в органічному сільському господарстві – до 7 % (до 2010 р.).

Національне екологічне партнерство є практичним методом організації впровадження та підтримки екологічної політики, що передбачає залучення до процесу ухвалення рішень зацікавлених суспільних кіл:

- державних та місцевих органів управління;
- промисловців та підприємців;
- науковців та освітян;
- громадські організації,

які готові добровільно взяти на себе відповідальність за реалізацію стратегічних рішень. Повага до природи визнана однією з фундаментальних цінностей у Декларації тисячоліття ООН. Відсутність духовності, екологічної культури – чи не найважливіший чинник, який стримує перехід до сталого розвитку і вирішення найгостріших екологічних проблем

Фінансовими передумовами реалізації стратегії екологічної політики є:

- Державний Бюджет України – загальний фонд (природоохоронні програми);
- Державний фонд охорони навколишнього середовища;
- Угода між Урядом України та ЄС про фінансування програми: «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України».

Витрати, які можна віднести до категорії таких, що спрямовані на екологічну політику в бюджеті 2011 року майже дорівнюють три мільярди гривень, серед яких :

- заходи зі створення і збереження природно-заповідного фонду, ведення кадастрів тваринного і рослинного світу, Червоної книги – 81565000 грн;
- загальне керівництво та управління у сфері екології та природних ресурсів – 70513100 грн;
- керівництво та управління у сфері екологічного контролю 86383900 грн;
- комплексна реалізація державної екологічної політики, здійснення природоохоронних заходів 257115600 грн;

Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища України на період з 2011 до 2015 року передбачає обсяг фінансування цього плану – 4,2 млрд гривень.

Відповідно до визначеної мети національної екологічної політики було розроблено конкретні цілі:

- Ціль 1. Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості;
- Ціль 2. Поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- Ціль 3. Досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- Ціль 4. Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління;
- Ціль 5. Припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі;
- Ціль 6. Забезпечення екологічно збалансованого природокористування;
- Ціль 7. Удосконалення регіональної екологічної політики.

Для досягнення поставлених цілей передбачено проведення комплексної рекламно-інформаційної, просвітницької кампанії з метою формування в суспільстві розуміння цінності сприятливого для життєдіяльності людини навколишнього природного середовища та інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на популяризацію органічного сільськогосподарського виробництва та інформування споживачів про безпеку органічних продуктів харчування. Також планується проведення інформаційної кампанії з популяризації сучасних технологій у галузі енергоефективності та ресурсозбереження. На розгляд Кабінету Міністрів України має бути підготований і поданий проект Стратегії освіти для сталого розвитку та національного плану дій.

Заплановано запровадження низки пілотних проектів зі зниження забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів та налагодження належного поводження з відходами, модернізація системи екологічного моніторингу.

Підготовка та проведення засідання за круглим столом з питань екологізації галузевої та регіональної політики розвитку на засадах партнерства за участю представників центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, науки та громадських організацій; визначення показників, що застосовуються для оцінки успішності екологізації відповідно до процесу «Довкілля для Європи», підготовка і проведення конференції «Довкілля для України» запланована в рамках цілей. Підготовка методичних рекомендацій з розроблення і впровадження енерго-, ресурсозберігаючих та екологічно дружніх технологій і матеріалів у будівництві та щодо впровадження систем екологічного управління для окремих галузей економіки. Розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про здійснення державних закупівель» стосовно запровадження екологічно обґрунтованих (зелених) закупівель та проекту Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва.

Підготовка та подання на розгляд Кабінетові Міністрів України Стратегії впровадження десятирічних рамок політики сталого споживання та виробництва і плану заходів з її реалізації на період до 2015 року. Розроблення плану заходів із стимулювання впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів. Підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо внесення змін до Податкового кодексу України стосовно розміру платежів та зборів за спеціальне використання природних ресурсів та розмірів екологічного податку.

4. Економічні інструменти екологічної політики

Економічні інструменти екологічної політики - це система загальних та конкретних організаційно-управлінських, монетарних, фіскальних та інших заходів та напрямів адміністрування в сфері оцінки навколишнього природного середовища та розміщення продуктивних сил, спрямованих на ефективне поєднання стимулювання та примусу щодо дотримання природоохоронного законодавства і забезпечення екологічної безпеки держави.

Стратегічні завдання щодо посилення дієвості економічних інструментів реалізації національної екологічної політики у відповідності до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року №2818-VI)¹² полягають у:

- підвищенні економічної результативності інструментів природокористування як регуляторів екологічної діяльності

¹² Хлобистов Є.В. Екологічна рента та можливості державного регулювання рентних відносин щодо природокористування/ Є.В.Хлобистов, Л.О.Добрянська// Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матер.наук.-практ.конф. м. Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р. / НДІ сталого розвитку та природокористування. – Сімферополь: СОНАТ, НДІ СРП, 2009. – С.49-50.

товаровиробників і споживачів та більш ефективного впровадження принципу «забруднювач та користувач платять повну ціну»;

- удосконаленні економічного й фінансового механізмів екологічного регулювання для забезпечення стимулювання виробників до запровадження системи екологічного менеджменту, застосування екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, випуску продукції, що в процесі власного життєвого циклу є мінімально шкідливою для навколишнього середовища;

- впровадженні регуляторів природокористування стимулююче-компенсаційного характеру;

- створенні фінансового механізму залучення приватного капіталу в природоохоронну діяльність, формуванні відповідних інвестиційних, податкових, кредитних умов для її реалізації;

- удосконаленні нормативно-правової бази щодо державної підтримки природоохоронної діяльності, включаючи застосування ринкових механізмів у цій сфері;

- зміцненні впливу економічних інструментів екологічного регулювання на процеси вдосконалення вітчизняної системи природокористування, державного управління у сфері охорони і сталого відтворення природних ресурсів, оздоровлення стану навколишнього природного середовища.

Основними заходами щодо посилення дієвості економічних інструментів в сфері екологічної політики є:

- підвищення ставок зборів за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення природоохоронного законодавства;

- удосконалення нормативної бази платності за споживання природних благ на основі об'єктивних рентних оцінок продуктивності ресурсних джерел і диференціації відповідних платежів за якісними і

просторовими ознаками, а також механізми регулювання рентними доходами у сфері природокористування; трансформацію системи нормування платежів за забруднення навколишнього природного середовища, зміну порядку стягнення екологічного податку, передбачивши визначення його розміру, пропорційно обсягам викидів забруднювачів відповідно до принципу залежності від середніх граничних витрат товаровиробників на зменшення забруднення. Запровадження коефіцієнтів коригування суми екологічного податку залежно від зростання або зниження концентрації токсичних речовин в оподатковуваній продукції (встановлення прогресивного або регресивного екологічного оподаткування);

- реформування системи видачі дозволів на забруднення; законодавче визначення обов'язкової щорічної («автоматичної») індексації ставок платежів за забруднення з поправкою на інфляцію тощо;

- удосконалення нормативно-розрахункової бази і порядку сплати податку на екологічно шкідливу продукцію з урахуванням існуючих недоліків та відповідно до принципу «платить забруднювач»;

- реформування методики відшкодування заподіяної шкоди і обчислення штрафів відповідно до їх економічної суті як запобіжного інструменту щодо нераціонального природокористування;

- розширення бази оподаткування забруднюючих речовин і екологічно небезпечної продукції, враховуючи досвід країн – членів ЄС/ОЕСР;

- активізація механізмів стимулювання господарюючих суб'єктів до впровадження екологоконструктивних заходів. Введення понижувальних коефіцієнтів на платежі за забруднення для підприємств, які проводять ресурсозберігаючі заходи та впроваджують екологобезпечні існуючі технології;

- запровадження цільового зворотного фінансування зібраних коштів саме товаровиробникам-забруднювачам для підтримання конкретних

екологічних програм (законодавче визначення адресності екологічних надходжень);

- активізація процесу формування системи стимулювання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у сферу охорони навколишнього природного середовища шляхом: створення системи пільгового рефінансування комерційних банків у разі надання ними пільгових кредитів для реалізації інвестиційних проектів з розроблення і впровадження високотехнологічного устаткування та іншої інноваційної продукції; розширення практики пільгового кредитування природоохоронних техніко-технологічних заходів під заставу майна суб'єктів господарської діяльності.

5. Екологічна економіка на службі екологічної політики в контексті сталого розвитку

Мегатрендами нашого часу є глобальні тенденції до яких відносяться перш за все:

- зміна клімату;
- обмеженість (дефіцит) природних ресурсів;
- глобальне зростання народонаселення;
- глобальне прагнення до збільшення зростання добробуту.

Вони мають довгостроковий характер, однак вимагають щоденних відповідей та прийняття практичних рішень. Глобальні тенденції розвитку людства пред'являють серйозні вимоги до політики, підприємництва та науки у всіх країнах світу.

На сьогоднішній день основними відповідями країн Європейського Союзу на виклики глобальних проблем розвитку людства є розвиток Sustainable business – сталий бізнес та Sustainable economic growth – стабільного економічного зростання, яке реалізується наступними шляхами:

- Green Technology – зелені технології;
- Green Business – зелений бізнес;

- Green Transformation - зелена трансформація.

Розвиток, виробництво та впровадження зелених технологій є рушійною силою стабільного економічного зростання за рахунок впровадження технологій охорони довкілля, ефективного ресурсозберігаючого виробництва і послуг. Традиційні підприємства та технології, розвиваються під впливом і з використанням нових ефективних технологій піддаються "Зеленій трансформації".

Екологічна економіка виникла в 1970-х роках в результаті інтеграційних тенденцій економіки та екології; а сьогодні – економіки, екології та наук про суспільство. Вона виявилася відносно пізньою реакцією економічної науки на гостре відчуття обмеженості (дефіциту) природного капіталу. На сьогоднішній день це головний чинник обмеження економічного зростання та забезпечення життєдіяльності на планеті.

З початку 80-х років розвиток екологічної економіки, головним чином, базується на науковій критиці неокласичного підходу до вирішення проблем навколишнього середовища (Environmental Economics). При цьому, неокласичний підхід створив найважливіші теоретико-економічні основи та підходи для визначення, опису та аналізу проблем навколишнього природного середовища¹³.

Перспективним напрямом розвитку та практичного застосування екологічної економіки з метою вирішення проблем навколишнього середовища є державне втручання у формі стратегій інтерналізації проблем забруднення навколишнього природного середовища. Інструментарієм екологічної політики є екологічні норми, відрахування, податки, торгівля сертифікатами емісій, які частково використовують елементи ринку.

Процес модернізації екологічної економіки охоплює аналіз ключових позицій цієї науки; обговорення пропозицій в контексті сталого розвитку та розробку і оцінку нових теоретичних й прикладних підходів через призму

¹³ Chalmin P. and Gaillochet C. From Waste to Resource: An Abstract of World Waste Survey, Cyclope, Veolia Environmental Services, Edition Economica (2009). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uncrd.or.jp/env/spc/docs/plenary3/PS3-F-Veolia_Hierso-Print%20abstract.pdf

інтеграції взаємодії трьох складових сталого розвитку - екологічної, економічної та соціальної.

Основними тенденціями нового напрямку в економіці є:

- відмова від чистого ринкового господарства та впровадження соціально-екологічних рамкових умов;
- відмова від парадигми економічного зростання та впровадження парадигми сталого розвитку;
- облік матеріального потоку і застосування принципу економії ресурсів у розрахунку на одиницю населення;
- здійснення принципу превентивності щодо охорони навколишнього середовища;
- зміцнення і розвиток міждисциплінарного підходу до вирішення проблем навколишнього природного середовища.

6. Екологізація виробництва або «озеленення» економіки

В основі економічної нестабільності лежать значно більш небезпечні тенденції для довгострокового здоров'я світової економіки. На глобальному рівні поширені схеми використання матеріалів та енергії, які, по суті є нестійкими і нераціональними. Існуючі в даний час обсяги споживання матеріалів та енергії призводять до швидкого виснаження найбільш доступних сировинних ресурсів. У той же час споживання веде до збільшення кількості відходів та забруднення, за обсягами і токсичності «перевантажують» адаптивний потенціал світової екосистеми. Нестійкість схем промислового розвитку до теперішнього часу не приймалася до уваги. З самого початку промислової революції було очевидно, що підприємства здійснюють помітний і шкідливий вплив на мешканців і навколишнє середовище. У відповідь на очевидно негативний вплив на здоров'я населення і навколишнє середовище в останні сорок років спостерігається інтенсивний розвиток екологічного законодавства, метою якого є забезпечити більш «чисте» функціонування промисловості. Дане

законодавство надало підприємцям нові можливості, сформувавши попит на екологічні товари та послуги. В результаті в розвинених країнах виник і швидко розвивається сектор екологічних послуг як новий промисловий сектор, який забезпечує створення багатьох робочих місць. В інших державах норм екологічного законодавства додержуються менш строго, що є причиною повільного розвитку цього сектору економіки.

«Чисте» виробництво приносить вигоду компанії за рахунок скорочення експлуатаційних витрат за допомогою ліквідації неефективного використання сировини та енергії, що в свою чергу приносить екологічну користь.

Одним із прикладів екологічних послуг, що мають реальну цінність, є переробка відходів. Найчастіше відходи, що не мають цінності для їх виробника, представляють цінність для третьої сторони, яка може використовувати їх в якості сировини, або відновити їх для повторного використання.

Для подолання наслідків кризи пропонується просування великих програм державних витрат на громадські потреби не тільки як засіб відновлення економіки, але і як прекрасну можливість направити економіку на більш стійкий шлях. Багато глобальних і локальних впливів на навколишнє середовище є наслідком некоректних інвестиційних рішень приватного сектора, які, в свою чергу, пов'язані з недостатньо ефективною державною політикою або державними інвестиційними стратегіями. Якщо взяти зараз заходу зі стимулювання економіки та державних інвестицій в екологію та внести необхідні зміни в політичний курс з метою підтримки приватних інвестицій в екологію, можна дати необхідний імпульс для оновлення національних економік і відкриття шляхів їх переходу до екологічно стійкого економічного розвитку.

Як підприємства можуть перейти до більш «зеленого» виробництва і скоротити вплив на навколишнє середовище, продовжуючи в той же самий час розвиватися, поставляти товари і послуги, а також надавати робочі місця?

Уряди країн повинні відокремити споживання сировини та енергії від виробництва, щоб дозволити зростання обсягів випуску, при цьому зводячи до мінімуму використання сировини та скоротити вплив на навколишнє природне середовище.

Підприємствам доцільно прийняти бізнес-стратегії, спрямовані на максимальнo ефективне використання ресурсів і «чисте» виробництво, тобто прийняти стратегію «трьох R» (Reduce, Recycle, Reuse) – «скорочення, переробка, повторне використання». Для цього необхідно максимальнo підвищити ефективність використання енергії та сировини, впроваджувати стратегію чистих виробництв, запобігти забрудненню та сприяти розвитку «зеленого» виробництва тощо¹⁴.

Владні структури країн відіграють важливу роль у створенні ринкових умов, що сприяють зростанню промисловості, заснованої на відновлюваній енергії, а також у забезпеченні сталого виробництва поновлюваних матеріалів, в першу чергу, біомаси. Уряди можуть зіграти важливу роль у створенні активного ринку вторинних матеріалів. Сприяння підвищенню поінформованості, компетентності, розробці та поширенню технологій переробки, а також розвитку підприємництва стають найважливішими напрямками діяльності урядів. Крім того важливим є формування належної нормативної бази, яка регулює зберігання, транспортування та обробку відходів, що підлягають переробці.

Існує безліч прикладів того, як компанії можуть побудувати бізнес на основі продажі послуг, що надаються їх продукцією, а не самих продуктів. Перевага даного підходу з точки зору екології полягає в тому, що він сприяє зменшенню обсягів виробленої продукції та споживання ресурсів при її використанні, а також збільшенню обсягів продукції, що підлягає переробці в кінці життєвого циклу. Даний підхід вже успішно використовується деякими компаніями, наприклад, хімічний лізинг.

¹⁴ Herrndorf, «Greening SMEs in Developing Countries», 2006.

Уряди можуть зіграти значну роль у забезпеченні підвищення обізнаності, компетентності, створенні організацій, які надають підтримку промисловості, здатних допомогти підприємствам з впровадження систем управління, та формуванні необхідних органів акредитації та сертифікації. Уряди також можуть вкладати інвестиції безпосередньо в державну інфраструктуру, управління відходами та контроль над забрудненнями. Муніципальні каналізаційно-очисні споруди для міст та інших населених пунктів являють собою найбільш показовий приклад. Іншими прикладами є пункти прийому утильсировини, сміттєспалювальні установки або полігони для збору побутових відходів, велика частина яких частково або повністю належить державним організаціям в країнах ЄС.

Основні заходи щодо переходу до «зеленої промисловості» повинні допомогти підприємствам у вирішенні комерційних проблем при виході на світовий ринок та збереженні своїх позицій на ньому в умовах нових екологічних стандартів. Ці стандарти вимагають від підприємств змін у виробленій продукції та процесах для того, щоб відповідати вимогам міжнародних споживачів або законам тих країн, в які вони бажають експортувати продукцію. Іншими словами, вони повинні бути здатні:

- змінити продукцію таким чином, щоб вона відповідала відповідним екологічним стандартам;
- перебудувати процеси виробництва відповідно з екологічними технологічними стандартами (технології та управління);
- підтвердити, що продукція та виробничі процеси відповідають даним стандартам.

Впровадження підприємствами сертифікованих систем управління надасть істотну допомогу в досягненні відповідності стандартам. Зокрема, це стосується випадків, коли підприємства повинні відповідати виробничим стандартам. Так, відповідність загальному стандарту систем управління, наприклад ISO 14000 або (в майбутньому) ISO 26000, може бути обумовлено вимогами споживачів. Однак системи управління також можуть бути

надзвичайно корисні для доведення якості продукції до відповідності товарним стандартам, наприклад, ISO 9000.

Одним із складових екологічної політики є «екологізація» або «озеленення» економіки яке регулюється нормативами Європейського Союзу:

- ISO 14031 – оцінка екологічної ефективності (результативності) організації;
- ISO 14040 – оцінка життєвого циклу продукції;
- ISO 14020 – екологічне маркування та декларації;
- ISO 14051 – метод оцінки екологічної ефективності виробничої системи.

Оцінка екологічної ефективності – це інструмент управління, екологічної політики який дозволяє розглянути і оцінити рівень впливу на навколишнє середовище життєвого циклу виробничої системи. Основними складовими природного капіталу є екосистемні послуги. Наприклад, екосистеми надають такі послуги як:

- можливості для відпочинку;
- регулювання водного режиму;
- зберігання вуглецю.

Біологічне різноманіття теж є частиною природного капіталу і надає такі товари та послуги як:

- їжа, волокна, пальне;
- натхнення конструкторів;
- опилення рослин.

Гени (різноманіття та популяція) також належать до природного капіталу. Прикладами екосистемних послуг які вони надають є:

- медичні відкриття;
- стійкість до хвороб;
- здатність до адаптації;

З метою обґрунтування управлінських рішень оцінюється екологічна ефективність на основі загальної інформації для прийняття рішень щодо планування та проведення оцінки екологічної ефективності. При цьому застосовується інтеграційний підхід з використання результатів оцінки попередніх етапів, що забезпечує повноту і відсутність суперечливості оцінки. Екологічна ефективність оцінюється на основі використання наступних принципів:

- прозорість – забезпечує правильність інтерпретації результатів;
- повнота – дозволяє оцінити екологічні аспекти і вартість виробничої системи;
- пріоритетність наукового підходу – дозволяє провести оцінку на основі наукових даних, базових методиках та стандартах;

До екологічних шляхів оптимізації процесу виробництва продуктів належать:

1) Нова концепція:

- менше відходів;
- інтеграція функцій;
- від продукту до послуги.

2) Вибір більш екологічних матеріалів:

- менш шкідливі матеріали;
- матеріали - продукти вторинної переробки;
- біодеградаційні матеріали;
- матеріали, вироблені з меншим використанням енергії.

3) Економія матеріалів:

- зменшення ваги;
- зменшення транспортних витрат.

4) Оптимізація технологій виробництва:

- зменшення тривалості виробничого процесу;
- зменшення кількості відходів;

- зменшення первинного використання матеріалів;
 - збільшення енергоефективності виробництва.
- 5) Ефективні системи розповсюдження:
- матеріали для упаковки;
 - логістика і вид транспорту.
- 6) Зменшення екологічного впливу, пов'язаного з використанням продукції:
- низький рівень споживання енергії;
 - зменшення емісій;
 - заміна токсичних речовин.
- 7) Оптимізація життєвого циклу продукції:
- збільшення надійності і терміну експлуатації;
 - простота обслуговування і ремонту;
 - модульна конструкція;
 - доступність інформації про експлуатаційні характеристики продукту.
- 8) Переробка продукту:
- більш чисте виробництво;
 - повторне використання матеріалів;
 - видалення відходів.

7. «Зелена» економіка як механізм екологічної політики

Сучасні концепції світової економічної теорії виходять з принципу: «економічно вигідним може бути лише те, що є екологічно безпечним та соціально справедливим». На цих засадах розвивається «зелена» економіка як новий напрямок позитивного способу вирішення екологічних проблем. Підходи другої половини ХХ століття до стану навколишнього природного середовища ґрунтувалися на постановці екологічних проблем: «забруднення», «знищення», «порушення», що вимагало адміністративних

заходів «заборони» та бюджетних асигнувань «на подолання». Зелена економіка, як науковий та практичний підхід ґрунтується на економічній та соціальній ефективності бізнесу, який надає екологічні послуги суспільству або мінімізує негативний вплив на довкілля. Таким чином, зелена економіка є принципово позитивним новим підходом до одержання вигоди від покращання стану навколишнього природного середовища, вона є подальшим кроком у розвитку постіндустріальної інноваційної економіки.

«Зелена» економіка надає альтернативної стратегії розвитку секторальної економіки. Так, наприклад, виробничий цикл на хімічних підприємствах, що використовують застарілі технології може бути оптимізований з точки зору скорочення споживання енергії, води, сировини, що може дати ефект 10-15 % при окупності інвестицій один-три місяці. Альтернативною стратегією є створення принципово нових виробництв за новими технологіями, наприклад, штучного синтезу, що потребує значних інвестицій, але надає нові можливості як для країни, так і для власників так і для найманих працівників. Аналіз співвідношення альтернатив – інвестиції в «озеленення» та інвестиції в нову «зелену» промисловість є актуальною проблемою, яка ще не має свого вирішення.

«Зелена» економіка є ефективною для розвитку зеленого та аграрного туризму, для чого в Україні є внутрішні ресурси та інвестиційні можливості. Сільськогосподарські землі, що використовувалися протягом двадцяти років з порушенням норм сівозмін та внесення хімічних засобів захисту і живлення рослин, вимагають створення нових великих агрофірм із інтенсивним агровиробництвом на засадах індустріальної економіки, що потребує великих інвестицій, а альтернативний шлях «зеленої» економіки вимагає створення умов для розвитку малого та середнього органічного агровиробництва.

Органічне сільське господарство – виробнича система, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно залежить від екологічних процесів, біологічної різноманітності та природних циклів, характерних для місцевих умов, при цьому не використовуються шкідливі ресурси, які викликають

несприятливі наслідки. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою покращення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку справедливих взаємовідносин і належного рівня життя для всього вищезазначеного¹⁵.

Звичайно, відновлювальна або стала енергетика найближчим часом не замінить п'ять атомних електростанцій. Альтернативним напрямком є розвиток локальної «зеленої» енергетики, що дасть змогу задовольняти потреби «не індустріальної» в сфері органічного сільського господарства, зеленого туризму в природних заповідниках та інших сферах «зеленої» економіки за рахунок власних відновлювальних енергетичних джерел¹⁶.

Освоєння нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії слід розглядати як важливий фактор підвищення рівня енергетичної безпеки та зниження антропогенного впливу енергетики на довкілля. Масштабне використання потенціалу нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії в Україні має не тільки внутрішнє, а й значне міжнародне значення як вагомий чинник протидії глобальним змінам клімату планети, покращання загального стану енергетичної безпеки Європи. Тому шляхи та напрями стратегічного розвитку нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії в країні повинні сприяти солідарним зусиллям Європейської спільноти у галузі енергетики та відповідати основним принципам Зеленої книги «Європейська стратегія сталої, конкурентоздатної та безпечної енергетики»¹⁷.

Постіндустріальне інформаційне суспільство з його інноваційним розвитком у багатьох дослідників та експертів викликало очікування зменшення вартості природного капіталу, зниження залежності від природних ресурсів і умов, але сталося навпаки. Тому, зменшення використання ресурсів є єдиним економічно ефективним шляхом розвитку

¹⁵ Martin C. Heller and Gregory A. Keoleian Life Cycle-Based Sustainability Indicators for Assessment of the U.S. Food System // Center of Sustainable System University of Michigan. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.css.snre.umich.edu/css_doc/CSS00-04.pdf

¹⁶ Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс] – режим доступу: zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc

¹⁷ «Європейська стратегія сталої, конкурентоздатної та безпечної енергетики» (8.3.2006. COM(2006) 105)/ - Брюссель, 2008 [Електронний ресурс] – режим доступу: http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf

господарства. Особливо, це важливо в умовах формування світового контролю за використанням ресурсів. Міжнародна ініціатива прозорості видобувних галузей (EITI) передбачає оприлюднення фінансових платежів компаній, насамперед до державних бюджетів, що дозволить контролювати природні ресурси як світовій громадськості так і міжнародним організаціям. Громадські організації безпосередньо контролюють імплементацію стандартів EITI в своїх країнах та через глобальну коаліцію неурядових організацій «Публікуй, що платиш».

Перехід до «зеленої» економіки – найважливіше умова зниження бідності. Хронічна бідність – найбільш помітний прояв соціальної несправедливості, обумовлений нерівним доступом до освіти і медичного обслуговування, нерівними можливостями надання кредиту та отримання доходів, і проблем із захистом прав власності. Ключова особливість «зеленої» економіки полягає в тому, що вона створює різні можливості для економічного розвитку та зниження бідності, не ліквідовуючи і не руйнуючи при цьому природні активи країни. Це особливо необхідно в країнах з низькими доходами, де екосистемні товари та послуги – важливе джерело засобів існування в бідних сільських громадах, а екосистеми і екосистемні послуги служать страховою мережею, що захищає від стихійних лих та економічних несподіванок¹⁸.

8. Екологічна політика адаптації до кліматичних змін

Адаптація – це процес, за допомогою якого суспільство покращує свої можливості для подолання невизначеного майбутнього. Засобів адаптації дуже багато від технологічних засобів, таких як збільшення морських загороджень або будівництва будинків на палях, захищених від повеней, до зміни такої поведінки на індивідуальному рівні, як економне споживання води під час засухи. Інші методи адаптації включають системи раннього

¹⁸ The Economics of Ecosystems and Biodiversity: An Interim Report. TEEB — The Economics of Ecosystems and Biodiversity (2008), Европейская Комиссия, Брюссель. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/economics/pdf/teeb_report.pdf

попередження надзвичайних ситуацій, покращене управління ризиками, кошти страхування, збереження біологічного різноманіття з метою зменшення впливу змін клімату на людей¹⁹.

Основними напрямками адаптаційної діяльності за версією Агентства з охорони навколишнього природного середовища США є:

- здоров'я людини;
- підвищення рівня моря в прибережних районах;
- сільське та лісове господарство;
- екосистеми і дика природа;
- водні ресурси;
- енергія.

Концепція Національного плану адаптації до зміни клімату на період до 2020 року розроблена в 2011 році під керівництвом Національного агентства з екологічних інвестицій в контексті виконання зобов'язань за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату, стороною якої є Україна з 11 серпня 1997 року²⁰.

Стратегія реалізації Національного плану адаптації до змін клімату має ґрунтуватися на конкретних контрольних показниках як в цілому по країні, так за окремими напрямками та регіонами. В цьому плані має бути зафіксовано, що Україна має до 2020 року скоротити емісію парникових газів на 20 % відносно базового 1990 року, тобто на 2,5 % на рік.

Таким чином, стратегічним пріоритетом розвитку України в контексті вибору та застосування механізмів адаптації економіки до наслідків майбутніх кліматичних змін є розвиток із збільшенням частки власних природних умов та ресурсів із залученням новітніх технологій на основі «зеленої» економіки.

¹⁹ Потапенко В.Г. Проблеми та перспективи формування вуглецевого ринку в Україні // Економічний часопис – XXI. – К., 2010. - №11-12. – С.18-25.

²⁰ Жаліло Я.А. Протидія глобальній зміні клімату в контексті Кіотських домовленостей: український вимір / ред. Я. А. Жаліло – К. : НІСД, 2010. – 48с.

9. «Зелене» зростання як основа державної економічної та екологічної політики

До нових ініціатив екологічної політики розроблених ООН до «Ріо+20» належать:

- ініціатива «зеленої» промисловості;
- ресурсоефективне та більш чисте виробництво;
- ініціатива «Стала енергетика для всіх»;
- ініціатива з розвитку агропідприємництва та агропромисловості (розвиток виробничо-збутових ланцюгів);
- Форум з промислового розвитку – Нова промислова революція;
- програми державно-приватного партнерства – трансфер технологій.

За визначенням ЮНЕП «зелена» економіка - це економіка з низькими обсягами викидів вуглецевих сполук, яка ефективно використовує ресурси та відповідає інтересам всього суспільства.

Мета політики «зеленого» зростання:

- створення більшої вартості з меншими втратами для довкілля;
- умови для інновацій та інвестицій, спроможних задіяти нові джерела економічного зростання.

Політика «зеленого» зростання (ЕСКАТО) передбачає наступне:

- еко-податкову реформу (реальна оцінка природного капіталу);
- розвиток еко-ефективної інфраструктури;
- «озеленення» промисловості;
- формування сталого споживання.

«Зелена» індустрія – секторальна стратегія впровадження «зеленої» економіки:

- впровадження технологій ресурсно-ефективного та більш чистого виробництва;
- підвищення енергоефективності, розвиток відновлювальних джерел енергії, впровадження енергетичних стандартів (50001);

- створення сприятливого регуляторного середовища для «зеленого» бізнесу;
- інвестування у дослідження, розвиток та впровадження чистих технологій, створення нових виробництв, оновлення інфраструктури;
- сприяння еко-інноваціям:
 - удосконалення виробничих процесів та організації бізнесу з метою економії матеріальних ресурсів (нетехнологічні інновації);
 - комерціалізація та вихід на ринки чистих технологій (технологічні);
- розвиток сектору послуг для «зеленої» економіки.

Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку, ЮНІДО на останній конференції в Токіо (16-18 листопада 2011 р.) розробила плани щодо «зеленої» економіки:

1. Розблокування можливостей розвитку за рахунок поліпшення ресурсної продуктивності та екологічної ефективності:
 - створення робочих місць та забезпечення джерел доходів;
 - зниження експлуатаційних витрат, мінімізація відходів і викидів;
 - створення інноваційних продуктів, промислова та хімічна безпека.
2. Прокладання шляху для створення «зеленої» промисловості:
 - «озеленення» промисловості: ефективне використання ресурсів, мінімізація відходів, передові технології, мінімізація ризиків;
 - створення «зеленої» промисловості (постачання екологічних товарів та послуг) , управління відходами;
 - створення умов для сприйняття бізнесом «зеленої» промисловості на снові визначення її стратегічним пріоритетом державної політики та розширення доступу до недорогих технологій, фінансування, інформування та навчання.
3. Стимулювання переходу до «зеленої» промисловості вимагає комплексу політичних інструментів: стимулів та інституцій для їх

впровадження, моніторингу, втілення; розповсюдження знань, тиражування моделей.

«Зелене» зростання означає впровадження засобів стимулювання економічного зростання та розвитку за умови того, що природні активи продовжують надавати ресурси та екологічні послуги, від яких залежить наше благополуччя. Для цього «зелене» зростання має стати каталізатором інвестицій та інновацій, які ляжуть в основу стійкого зростання і призведуть до виникнення нових економічних можливостей.

Повернення до підходу «все йде своєю чергою» є нерозсудливим і пов'язане з ризиками, які можуть призвести до соціальних витрат і накласти обмеження на економічне зростання і розвиток. Це може привести до більшої нестачі води, дефіциту ресурсів, забруднення води та повітря, змін клімату та втрату біорізноманіття, які стали б незворотними, звідси потреба у стратегіях досягнення більш «зеленого» зростання.

«Зелене» зростання має потенціал для розв'язання економічних та екологічних проблем та відкриття нових джерел зростання за допомогою наступних шляхів:

- **Продуктивність.** Стимули підвищення ефективності використання ресурсів та природних активів – підвищення продуктивності, скорочення відходів і енергоспоживання, максимально ефективного використання ресурсів.
- **Інновації.** Можливості для інновацій, яким сприяють політичні та рамкові умови, дозволяють по-новому підходити до вирішення екологічних проблем.
- **Нові ринки.** Створення нових ринків шляхом стимулювання попиту на «зелені» технології, товари та послуги, створюючи при цьому потенціал для нових можливостей зайнятості.
- **Довіра.** Підвищити довіру інвесторів через забезпечення передбачуваності та стабільності вирішення основних екологічних проблем урядами.

- **Стабільність.** Більш збалансовані макроекономічні умови, зниження мінливості цін на ресурси та підтримка консолідації державних фінансів, перегляд складу та ефективності державних витрат та збільшення надходжень шляхом встановлення цін за забруднення.

«Зелене» зростання може також зменшити ризик негативних наслідків таких чинників як:

- Брак ресурсів, що призводить до подорожчання інвестицій, таких як потреби в капіталомісткій інфраструктурі, коли запаси води виснажуються або їх якість знижується. У цьому відношенні втрати природного капіталу можуть перевищити вигоди від економічної діяльності, підриваючи можливість стійкості подальшого зростання.

- Порушення рівноваги в природних системах також підвищує ризик більш глибокого, різкого, руйнівного і потенційно незворотного руйнування, як це сталося з деякими запасами риби, і як це може статися з втратою біорізноманіття при змінах клімату.

- Зміни клімату, глобальні азотні цикли і втрата біорізноманіття.

Інновації будуть відігравати ключову роль. Існуючі технології виробництва і поведінка споживачів буде давати позитивні результати тільки до певного моменту – свого роду межі, за якою виснаження природного капіталу починає негативно впливати на весь процес зростання. Ми точно не знаємо, де пролягає ця межа у всіх випадках, але ми точно знаємо, що можливість заміщення виснаженого природного капіталу відтворюваним капіталом у відсутності інновацій є обмеженою.

Для здійснення стратегії зеленого зростання знадобиться інструментарій, пов'язаний з двома спектрами політичних заходів. По-перше, це рамкові умови, які зміцнюють економічне зростання і збереження природного капіталу – ключові фінансові та регулятивні положення, такі як податкова і конкурентна політика. Це відома програма економічної політики з додаванням того, що вона приносить таку ж користь економіці, як і довкіллю. До цих положень потрібно додати політичні заходи, спрямовані на

інновації, які заохочують винахідливість, настільки необхідну, якщо ми хочемо використовувати природний капітал набагато більш економно та ефективно. По-друге – політичні заходи, спрямовані на стимулювання ефективного використання природних ресурсів і подорожчання ціни забруднення. У їх число входить політичний інструментарій, заснований на ціні тощо.

Стратегія «зеленого» зростання ґрунтується на взаємопов'язаних аспектах економічної та екологічної політики, де враховується вся цінність природного капіталу як фактора виробництва та його роль в зростанні. У ній наголошується на рентабельності шляхів пом'якшення тиску на навколишнє середовище, з тим щоб вплинути на перехід до нових схем зростання, не переступати через критичні місцеві, регіональні та глобальні екологічні пороги.

Для успіху стратегії «зеленого» зростання необхідно чітко визначені послідовність дій і набір критеріїв економічної та екологічної політики. Для цього знадобиться високий рівень координації між різними міністерствами і рівнями управління, а також учасниками за межами державного управління для визначення набору політичних заходів. Розвиток відповідного інституційного потенціалу буде важливою умовою інтеграції зеленого зростання в основні економічні стратегії та інші заходи державної політики.

Процес переходу до «зеленого» зростання призведе до створення робочих місць в нових інноваційних «зелених» напрямках. Існує потреба у сприянні перерозподілу працівників з секторів, що скорочуються до тих, що мають зростати.

Моніторинг просування до «зеленого» зростання повинен спиратися на групи показників, які описують і відстежують зміни в наступних групах:

- продуктивність використання екологічних активів та природних ресурсів;
- база природних активів;
- екологічні аспекти якості життя;

- політичні відповіді та економічні можливості.

Для кожної з цих груп пропонується список показників в доповіді «На шляху до зеленого росту: моніторинг прогресу – показники ОЕСР». Щоб домогтися успіху, необхідно включити стратегії «зеленого» зростання в державну політику. Досвід, отриманий за допомогою странових оцінок²¹ і загальних оцінок політики, може привести до розробки аналітичного інструменту, який зможе визначати пріоритети політики окремо взятих країн на основі порівняльного аналізу²².

Висновки.

1. Екологічна політика в Україні з прийняттям Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» одержала чіткі орієнтири розвитку на найближчі 10 років.

2. Цілі екологічної політики України гармонізовані з основними документами ЄС та міжнародних організацій щодо сталого розвитку.

3. У контексті підготовки до світового Форуму «Ріо+20» ООН запропонувала владним структурам країн концепцію переходу до нової державної політики, суть якої – не витрати на екологію, а інвестування в «зелену» економіку. Ця модель надає економічні та соціальні аргументи на користь інвестування 2 % світового ВВП в «озеленення» десяти найважливіших секторів економіки з метою зміни характеру розвитку та спрямування потоків державного і приватного капіталу на зменшення викидів вуглецю та ефективне використання природних ресурсів. Це стане стимулом економічної активності при зниженому ризику виникнення економічних, екологічних і соціальних криз, характерних для існуючої «коричневої» моделі. Можливість реалізації цієї концепції в умовах

²¹ Потапенко В.Г., Какутич П.О. Аналіз макроіндексів екологічної та економічної безпеки Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія методологія практика/ [Андерсон В.М., Андреева Н.М., Алімов О.М. та ін.] За наукової редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В./ ДУ «ІЕПСР НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Семфірополь: В.Д. «АРІАЛ», 2011.- т.2.-С.5-22.

²² TOWARDS GREEN GROWTH - ISBN 978-92-64-094970 © OECD 2011 [Електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/12/48029513.pdf>

державної або ринкової економіки є не альтернативою сталого розвитку, а засобом реалізації «Порядку денного на 21 століття».

4. Незважаючи на розуміння глобальної та європейської стратегії в екологічній сфері, в Україні існують проблеми, які потребують нагального вирішення:

- недостатня увага основних політичних сил до екологічних проблем;
- не повною мірою реалізований потенціал громадськості у формуванні екологічної політики;
- недооцінка екологічної складової у стратегіях соціально-економічного розвитку країни;
- неналежне виконання зобов'язань, взятих Україною у зв'язку з підписанням міжнародних угод у природоохоронній сфері та недостатній рівень виконавчої дисципліни;
- недостатнє розмежування регулюючих функцій і господарської діяльності у межах Мінприроди;
- недостатнє інформування експертів та громадськості з екологічних питань, зокрема припинено випуск Національних доповідей про стан навколишнього природного середовища України, практично відсутня офіційна інформація щодо ходу підготовки і позиції України стосовно «Ріо+20»;
- відсутність системного моніторингу стану навколишнього природного середовища на основі сучасних технологій;
- значною мірою втрата поверхневих вод як джерела питно-господарського водопостачання, підтоплення більшості промислово-міських агломерацій, забруднення атмосферного повітря, деградація сільськогосподарських земель;
- екологічні проблеми з небезпечними відходами, знятими з експлуатації гірничо-видобувними підприємствами;
- проблеми з адаптацією економіки України до глобальних змін клімату;

- недостатня гармонізація національної системи звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з екологічних та економічних показників до стандартів ЄС та ООН.

5. Нова глобальна стратегія «зеленого» зростання розроблена ООН ґрунтується на взаємопов'язаних аспектах економічної та екологічної політики.

Рекомендації

Враховуючи роль природних ресурсів у забезпеченні економічної стабільності держави та високих соціальних стандартів життя, а також національної безпеки України взагалі, значні екологічні проблеми з тенденціями до їх транскордонного поширення та глобалізації, зволікання з формуванням та впровадженням стратегії сталого розвитку, низьку екологічну свідомість у державі і суспільстві, недостатню екологізацію політичної сфери та галузей економіки, значні потенційні можливості курсу на «зелену» економіку доцільно рекомендувати:

1. Адміністрації Президента України у Комітеті з економічних реформ із залученням представників Національного інституту стратегічних досліджень, Національної академії наук України, відповідних міністерств, відомств та громадських організацій створити робочу групу «Адаптація економіки України до нового «зеленого» курсу ООН».

2. Кабінету Міністрів України:

- розпочати розробку змін і доповнень до чинного природоохоронного законодавства у зв'язку з потребою адаптації економіки України до нового «зеленого» курсу ООН;

- розробити концепцію сталого розвитку України;

- завершити роботу з розмежування регулюючих функцій і господарської діяльності в рамках відповідальності Міністерства екології та природних ресурсів України;

- розмежування функцій в тому числі в сфері технічного регулювання.

3. Міністерству екології та природних ресурсів України:

- неухильно виконувати заходи Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки;
- поновити з 2012 року випуск щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища України;
- вжити заходів з удосконалення державної системи моніторингу з використанням сучасної методології, матеріально-технічної та лабораторної бази;
- створити на веб-сайті рубрику з висвітлення інформації щодо ходу підготовки, пропозицій та позицій України для «РІО+20»;
- вважати фінансову та матеріально-технічну підтримку громадських природоохоронних організацій найефективнішою формою витрачання коштів, розпорядником яких є Міністерство.

4. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України до кінця 2012 року завершити реалізацію основних положень Концепції екологічної освіти в Україні (2001 р.).

5. Державному комітету телебачення і радіомовлення України надати пропозиції органам виконавчої влади щодо наповнення їх веб-сайтів інформацією з пріоритетних питань державної політики у природоохоронній сфері.